

Споменик на месту смрти деспота Стефана Лазаревића

Monument at the place of death of Despot Stefan Lazarevic

Завод за заштиту споменика културе града Београда

Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade

+ АЗДЕСІ ГТЫСТЕ ФАН СПЫСТ

КНЕ
ВЛЕН
ГНЬРЫ
ЮСА
ЧОСИ
ЗЕГО
РСВОД
БГБОМ
ИТАЮ

Изілед сіоменника седамдесетых юдина 20. века
The appearance of the monument in the seventh decade of the 20th century

Споменик културе од изузетног значаја

СПОМЕНИК НА МЕСТУ СМРТИ ДЕСПОТА СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА

Марковац, Младеновац

... Иђаше ка Београду и бивши на месшу званом Главица, обедовавши, изађе ловиши и ловећи још узе на своју руку крајуџа. Узевши овоћа не ношаše ћа како шреба, како је до сада чинио и на удивљење изводио, но се на сваку страну приклањаше да с коња йадне...

Константин Филозоф,
Житије деспота Стефана Лазаревића

Споменик са записом о смрти деспота Стефана Лазаревића постављен је 1427. године у порти Цркве светог пророка Илије у засеоку Црквина, делу села Марковац, општина Младеновац.

Прича о споменику на месту смрти деспота Стефана Лазаревића сеже у време када је Београд, под овим великим и племенитим владаром, био центар трговине, занатства и дипломатије, разадник уметности и књижевности, али и историјска позорница великих ратова и страдања српског народа. Само две године након битке код Ангоре, у којој је предводио непоражено крило тешких окlopника, када је од византијског цара примио титулу деспота и постао самостални владар, деспот Стефан добио је од угарског краља Београд на управу. Пре ма речима његовог биографа Констан-

тина Филозофа, деспот је био опчињен Београдом и његовим положајем, који је поредио са „најлепшим местом, од давнина превеликим градом”.

Иако је деспотова држава одјекивала од сталног звецања оружјем, која су се потом смењивала са краћим или дужим периодима мира, Београд је постао чувен у читавој ондашњој Европи, како по високој дипломатији, која је била на нивоу Млетачке државе и Византије, тако по сталној преписци са богатим владарским кућама и трговини која је цветала у мирним етапама градског живота. На деспотовом двору, на горњем граду Београдске тврђаве све је било уређено према високим византијским стандардима и правилима. Међутим, државу и деспота потресали су и унутрашњи немири. Племићки сталеж није благонаклоно гледао на његове успехе, замерајући му сарадњу и близост са угарским двором, као и то што је с поносом носио орден златног змаја.

Сукоб с великашима, предвођеним деспотовим млађим братом Вуком Лазаревићем, прерастао је у прави грађански рат. У тренуцима највеће патње, 1409. године, деспот Стефан изразио је своје мисли кроз „Слово љубве”,

узвишену песму о братској љубави. Јунак на бојном пољу, у братској љубави великородушан, деспот Стефан био је владар византијске узвишености и омиљен у народу. Тактичност у поступању, нарочито с турским султанима, донели су му дужи период мира, у којем је и даље предано радио на учвршћивању државних граница, како би свом законитом наследнику Ђурђу Бранковићу предао уређену и стабилну државу. Међутим, у таквој „идиличности“ није уживao дugo.

Као што је то био случај са већином европских владара и племића тога времена, и деспот Стефан је волео и често практиковао да оседла коња и са својом свитом одјаше у лов у оближња села око Београда. Приликом једног од повратака са угарског двора, затекавши се у близини места познатог као Глава или Главица, деспот је зауставио своју пратњу да би изјахао у лов. Као што је имао обичај да уради, испружио је руку да би на њу примио крагуја, али његово тело није хтело да слуша. Читава свита приметила је како се деспотово тело нагиње час на једну час на другу страну, указујући да се нешто необично дешава. Сви су добро знали деспотово достојанствено понашање на коњу, па су са чуђењем гледали како се беспомоћно обрушава на земљу.

Према предањима, његову изненадну погибију 19. јула 1427. године, обележила је мистична олуја, од које се небо над Београдом зацрnilo а тресак грома прекрио тихо изговорене деспотове последње речи: „По Ђурђа, по Ђурђа!“ Деспотова смрт у народу је доживљена као пропаст, судњи дан. У стрепњи пред надолазећим невољама читава деспотовина оплакала је свог великог владара, за кога је од почетка знала да је „онај изабрани гласник новог доба“. Деспотова смрт најавила је најтежи период у историји српске државе и народа оличен у пропасти деспотовине и губитку државног идентитета.

Како би се сачувало сећање на тренутак упокојења омиљеног и цењеног владара, постављен је камени белег на месту где је деспот пао са коња, у непосредној близи-

ни цркве чији је ктитор сâм био. Опраштајући се од свог господара, најближи сарадници, који су се у тренутку несреће и налазили у његовој свити, подигли су му споменик од венчачког мермера исписујући тиме најлепше поруке оданости и поштовања. Из тих записа сазнајемо да је споменик подигао Ђурађ Зубровић, властелин из области којој је припадао заселак Глава и вitez из деспотове свите. Као што је и деспот био високог раста и достојанственог држања, због чега је у народу био познат као Високи Стефан, тако је и споменик израђен у форми обелиска, која треба да призове узвишеност његове владавине и бесмртност његове душе.

Израз љубави и захвалности, испуњен искреним болом и тугом због губитка владара, показују натписи на осталим странама споменика: *Блајочасиши ћосиодин Стефан, добри ћосиодин и Предободри и мили и слајки ћосиодин десиош, о Ђорђу ђому ко ћа видете на овом месшу мртва.*

Ипак, најлепши запис преминулом деспоту исписан је у форми епитафа на ченој страни споменика. Аутор ових редова је, према једном тумачењу, поп Вукша, чији се потпис и налази на ужој страни споменика, док по другима овај текст представља последње опраштање деспотовог великог пријатеља и биографа Константина Филозофа. Без обзира на идентификацију ауторства деспотовог епитафа, његови редови

представљају један од најлепших текстова српске средњовековне књижевности, али и неоспоран историјски извор за проучавање деспотовог живота и смрти. Подаци из записа, нарочито они који се односе на области којима је за живота владао, на трајање његове владавине и тачно време смрти, истоветни су са онима изнетим у деспотовој биографији. Уз епитаф, како је то био обичај у средњовековној Србији, урезана је представа Христовог крста на Голготи, чија је симболика у директној вези са темом страдалништва и мучеништва, као и нечитка представа јелена, која алудира на лов у којем је деспота задесила изненадна смрт.

Језик којим је писан епитаф припада средњовековном такозваном кићеном стилу, којим доминира свечани тон типичан за форму надгробног споменика подигнутог високој личности, нарочито владару. Као симбол снаге вере и оданости витешком завету споменик је преживео бурне периоде српске историје након деспотове смрти до наших дана. Његова чврстина и одупирање времену, као и белина његових углачаних страна, представљају једини сачувани подсветник на славног владара, песника, подвијжника, ктитора и мученика.

Јединствен по свом садржају и функцији споменик представља важно сведочанство за проучавање историје, уметности и књижевности средњовековног Београда и Србије. Као један од

најстаријих и најзначајнијих споменика балканског културног наслеђа Споменик на месту смрти деспота Стефана Лазаревића заштићен је 1979. године као споменик културе од изузетног значаја за државу.

Споменик се налази у порти Цркве светог пророка Илије, која је саграђена 1886. године на месту ранијег сакралног објекта, за који се претпоставља да датира из петнаестог века. Према неким изворима, првобитну цркву подигао је у стилу моравске архитектуре и посветио Богу управо деспот Стефан Лазаревић. Црква је обновљена 1836. године, залагањем кнеза Милоша Обреновића, а иконостас је 1853–1854. године израдио један од најзначајнијих српских иконописаца деветнаестог века Димитрије Посниковић. Обновљена црква служила је све до 1884. године, када је због страдања изазваног земљотресом порушена, а на њеном месту саграђен је 1886. године храм који стоји и данас.

Деспот Стефан Лазаревић (1377–1427) син је и наследник светог српског кнеза Лазара Хребељановића и кнегиње Милице. Након битке код Ангоре 1402. године добио је титулу деспота, највише византијско достојанство после царског. Иако је у то време Византијска царевина била на заласку моћи, добијање високе титуле значило је симболично приказивање српске државе хришћанском делу света. Наредне 1403. године прогласио је Београд својом престоницом, уводећи га у ред најзначајнијих европских књижевних центара. За време деспотове владавине и владавине његовог наследника Ђурђа Бранковића Србија је доживела процват и обнову државности која је, под сталним турским налетима, трајала до 1459. године. У својој најзначајнијој задужбини, манастиру Ресава, организовао је Ресавску преписивачку школу, европски центар за преvoђење и преписивање књига. Написао је бројна књижевна дела међу којима се посебно издава „Слово љубве“, беседа у форми поетског писма и позива за помирење млађем брату Вуку.

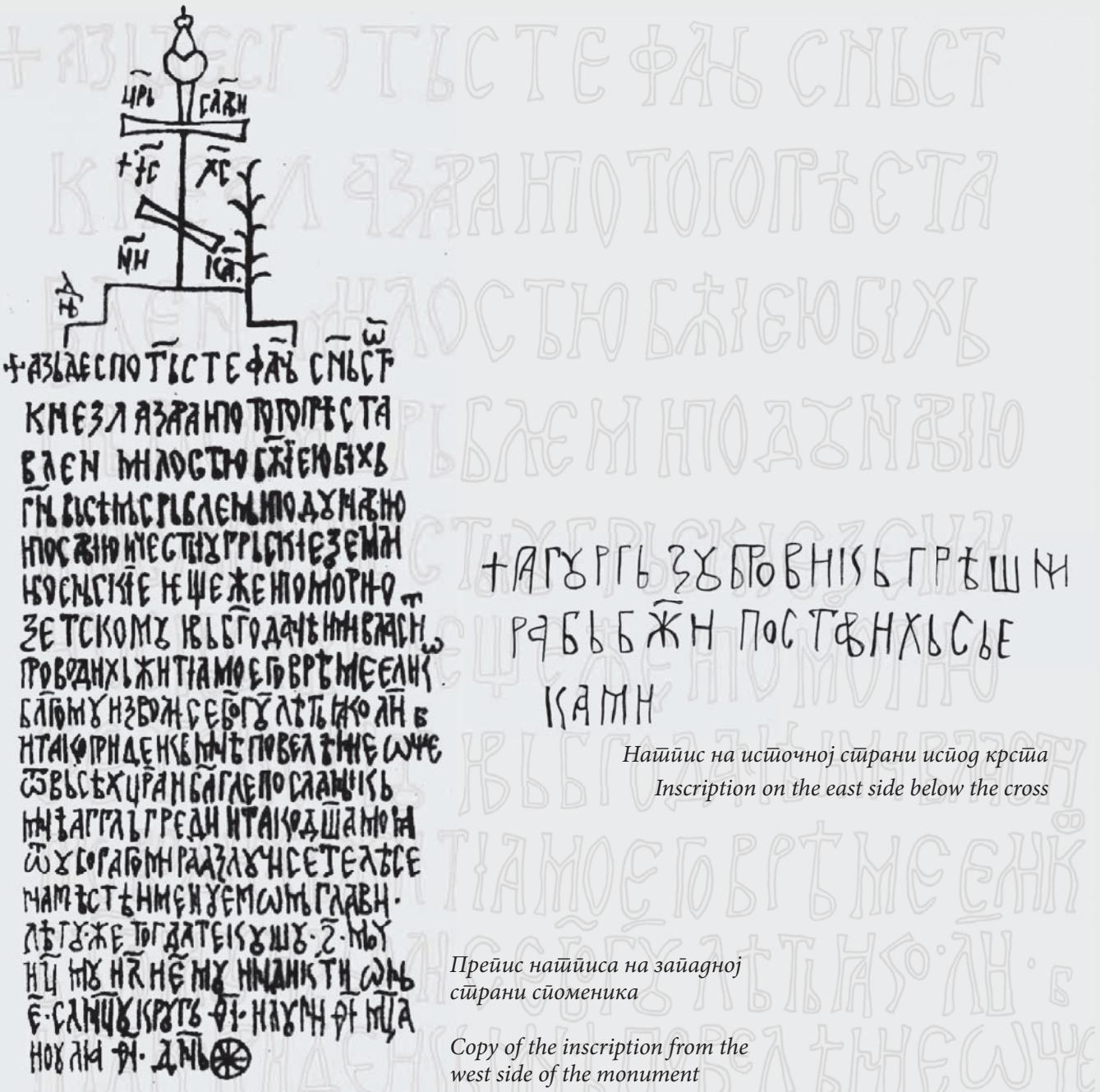
Деспој Стефан, фреска из манастира Манасије
Despot Stefan, fresco from the Monastery Mansija

Текст на главној страни споменика:

Ја деспој Стеван, син свећоја кнеза
Лазара и њој преслављену
шоја бих ћосјодин милошћу Божјом свим
Србима и Подунављу
Посављу и делу Угарске земље и Босанске а
још и Приморју
зетском. И у Богоданој ми власни
шроводих живоћа мојеја време
колико blaјому изволи се Boју, ћодина око
38. И шако дође мени
затовеси оишћа од цара свих и Boја и
рече ми ћослани к мени анђео:
'Иди` и шако душа моја од убоја ми
разлучи се шела на месићу
именованом `Глава`, ћодине шада шекуће
6000. и 900. и 30. и 5,
индикаша 5, сунце круг 19 и луни 19,
месеца јулија 19. дана.

Литература:

- 1) Документација ЗЗСКГБ – Досије споменика културе.
- 2) Сима Ђирковић, Срби у средњем веку, Београд, 1998.
- 3) Сима Ђирковић, Деспот Стефан Лазаревић, Српски „Златни змај“, Београд град тајни, Београд, 2003.
- 4) Константин Филозоф, Житије деспота Стефана Лазаревића, Г. Милановац, 2004.
- 5) Марко Н. Вујичић, Црква деспота Стефана у Црквинама, Православље бр. 925, Београд, 1. 10. 2005.

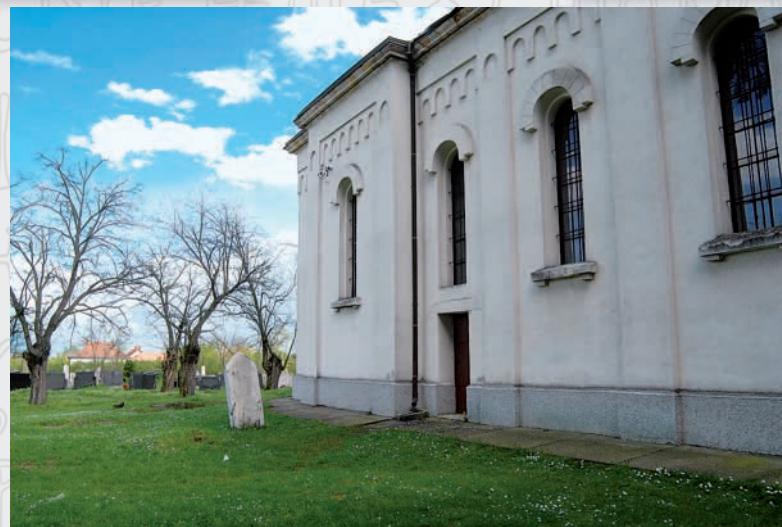
Јужна страна
ситоменика

*The south side
of the monument*

Источна страна
ситоменика

*The east side of the
monument*

Положај
ситоменика у
црквишком дворишту

*The position
of the monument
in the church yard*

Monument at the place of death of Despot Stefan Lazarevic

Markovac, Mladenovac

... Иђаше ка Београду и бивши на месчу званом Главица,
обедовавши, изађе ловиши и ловећи још узе на своју
руку крајујца. Узевши овоћа не ношаше ја како шреба,
како је до сада чинио и на удивљење изводио, но се
на сваку страну проклањаше да с коња йадне...

Константин Филозоф,
Житије деспота Стефана Лазаревића

Monument with an inscription about death of Despot Stefan Lazarevic was built in 1427 in the church yard of the Church of Prophet Elijah in a hamlet Crkvine, part of village Markovac, municipality Mladenovac.

The story of the monument on the place of despot Stefan Lazarevic goes back to times when Belgrade was, under sovereignty of this great and generous ruler, a centre of trade, handicrafts and diplomacy, a centre of art and literature but also a stage of great wars and torment of Serbian people. Only two years after battle in Angora, where he led the undefeated wing of hard armoured soldiers and received from Byzantium Emperor the title of Despot and became an independent ruler, Despot Stefan received from Hungarian king control over Belgrade. According to words of his biographer Konstantin Filosof, Despot was fascinated by Belgrade and its location, which

he compared with "the most beautiful place and from ancient times big town".

Despite the permanent clanging of the arms in Despot's state, which were subsequently replaced by shorter or longer periods of peace, Belgrade became well known across the Europe in those days for its remarkable diplomacy, which was on a level of Venice State and Byzantium, as well as for its enduring correspondence with wealthy ruler's houses and trade that was flourishing during the peaceful periods of town life. In the upper part of Belgrade town fortress, on Despot's, everything was arranged according to Byzantium high standards and rules. However, the State and Despot, as well, were shaken by internal riots. Noblemen did not approve his successes, criticising his cooperation and close relations to Hungarian court, as well as the fact that he proudly wore the decoration of "the golden dragon".

Conflict with noblemen lead by his younger brother Vuk Lazarevic, turned into a real civilian war. In the moments of greatest suffering in year 1409 Despot Stefan expressed his thoughts through "Slovo ljubve", a sublime poet about brotherly love. A hero on the battle field, generous in brotherly love, Despot Stefan was a ruler of Byzantium noble nature and cherished by people. His strategic acts especially toward the Turkish Sultans provided longer periods of peace,

when he devoted to the strengthening of state boundaries in order to leave the organized and stable state to his legal successor Djordje Brankovic. However, he did not enjoy this "idyll" for a long time.

As most of the European rulers and noblemen of those times, Despot Stefan loved and used to saddle his horse often and ride with his escort to hunt in nearby villages. On one of the returns from Hungary finding himself near the place known as Glava, or Glavica, Despot stopped his escort in order to ride out to hunt. As accustomed he stretched his hand forward to let the hobby on it but his body did not obey. The whole escort noticed the way his body was leaning from one to the other side, becoming aware that something unusual was happening. Everybody knew well his imposing pose on a horse and they all doubtfully watched him fall down to ground helplessly.

According to stories his sudden death on 19th July 1427 was indicated by a mystic storm during, which made the sky from Belgrade turn black and the thunder hit covered his soft, last words: "Get Djurdje, get Djurde!". The death of Despot was experienced as the Last Judgement, a disaster, as the Judgement day among people. Dreading from future troubles the whole state grieved for their great ruler, whom they knew from very beginnings, was "the chosen messenger of the new age". Despot's death announced the hardest period in the history of the Serbian state and people represented in destruction of the state Despot and loss of state identity.

In order to save the memory of the moment of deceasing of favourite and honoured ruler a stone mark was erected on the exact place where Despot fell off the horse in an immediate vicinity to the church whose founder has was. Saying farewell to their master, his closest associates, who were escorting him in the moment of the accident, built a monument made of Vencac marble stone, thus leaving the most beautiful messages of loyalty and respect. These inscriptions show that the monument was built by Djuradj Zubrovic, a nobleman from the territory, which the hamlet Glava belonged to, as well as the knight from Despot's escort. As high as Despot and of a noble pose, after which he was called Visoki Stefan (Tall Stefan) among people, the monument was also made in the form of obelisk, which should remind of the imposing reign and immortality of his sole.

Expressions of love and gratitude fulfilled with sincere pain and sadness, caused by a loss of the ruler, are written in inscriptions on other sides of the monument: *God blessed Sir Stefan, good Sir and very good and dear and sweet Sir Despot, poor is the one who saw him dead at this site.*

Yet, the most beautiful dedication to the ceased Despot was written in the form of epitaph at the front side of the monument. The Author of these lines, according to one interpretation, was Priest Vuksa, whose signature is at the narrow side of the monument, while the other version is that this text represents the last farewell of a great friend of Despot and his biographer Konstantin Filosof. Despite the identification of the Author its lines represent one of the most beautiful texts from the Serbian medieval literature but also an indisputable historical source for studies of a Despot's life and death. Records from inscriptions, especially the ones referring to the regions he ruled during his life, duration of his sovereignty and the exact time of his death are the same as the ones stated in his biography. In accordance to the Serbian medieval customs the scene of Christ's Cross on Golgotha, whose symbolism is directly connected to the theme of suffering and martyrdom, was carved next to the epitaph, as well as the hard legible scene of a deer, which alludes to the scene of hunt, when Despot suddenly died.

The language of the epitaph belongs to the Serbian medieval kind the so called "decorative style", which is dominated by a solemn tone typical for monuments erected in a memory of a prominent person, especially ruler. As a symbol of power of faith and loyalty to knights oath, the monument survived stormy periods of Ser-

bian history after Despot's death until today. Its strength and time resistance, as well as the whiteness of its polished surfaces, represent the only saved reminder to the famous ruler, poet, monk, founder and martyr.

The monument of unique contents and function represents an important evidence for studies of history, art and literature of medieval Belgrade and Serbia. As one of the oldest and most important monuments of Balkan cultural heritage The Monument at the place of Death of Despot Stefan Lazarevic was put under protection in 1979, as the 1st category cultural property.

The monument is situated in the church yard of the Church of Saint Prophet Elijah built in 1886, at the site of former sacral building, which is thought to originate from the 15th century. According to some sources the initial church was built in the manner of Morava architecture and devoted to God by Despot Stefan Lazarevic, himself. The Church was renewed in 1836, by efforts of Prince Milos Obrenovic and iconostasis for this Church was made by one the Serbian most important icon painters of the nineteenth century, Dimitrije Posnikovic, in 1853-54. The renewed Church was used until 1884, when it was torn down due to damage caused by an earthquake and at her site was built the present temple in 1886.

Despot Stefan Lazarevic (1377-1427) is a son and successor of the Saint Serbian Prince Lazar Hrebeljanovic and Princess Milica. He got the title Despot after battle at Angora 1402, the highest Byzantium dignity after title of Emperor. Although the Byzantium Empire was at descending, receiving a high title represented a symbolic

turning of the Serbian state toward Christian part of the world. Belgrade was announced a capital during next year, 1403, thus becoming one of the most important European literature centres. During the time of reign of Despot and his successor Djuradj Brankovic Serbia was experiencing progress and renewal of statehood, which lasted under constant Turkish assaults until 1459. In his most significant foundation Resava Monastery Despot organized "Resava" transcribers school, European centre for translation and rewriting of books. He has written many literary works among which "Slovo ljubve", a poetic letter and an invitation reconciliation with his younger brother Vuk, stands out.

This monument has been proclaimed as the 1st category cultural property.

Biljana Misic, Art Historian

Text at the main side of the monument:

*I, Despot Stefan, son of the Saint Prince Lazar after presenting
was a ruler by a God's grace to all Serbs in Podunavlje and
Posavlje and part of Hungarian land and Bosnia but also in Zeta
coast. And in God given power I spent my lifetime as much
as the dear God wanted, 38 years. Thus came the order from
everybody's
Emperor and God and the sent angel told me:
"Go" and so my soul departed my poor body at the place
named "Glava", in the year of 6000. and 900. and 30. and 5,
indicate 5, sun circle 19 and moon 19, month July 19. day.*

Bibliography:

- 1) Documentation of Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade – Cultural monument file.
- 2) Sima Cirkovic, Srbi u srednjem veku, Beograd 1998.
- 3) Sima Cirkovic, Despot Stefan Lazarevic, Srpski „Zlatni zmaj”, Beograd Grad tajni, Beograd 2003.
- 4) Konstantin Filosof, Zitije despota Stefana Lazarevica, G. Milanovac 2004
- 5) Marko N. Vujicic, Crkva despota Stefana u Crkvinama, Pravoslavlje br.925, Beograd 01.10.2005

Споменик на месту смрти деспота Стефана Лазаревића

Издавач: Завод за заштиту споменика културе
града Београда

За издавача: Милана Јочић, директор

Аутор шексша: Биљана Мишић

Приредила: Лидија Котур

Лекција и корекција: Татјана Тодоровић

Превод на енглески језик: Јелена Весић

Графички дизајн: Славиша Шубот

Фотографија: Снежана Неговановић

Фотодокументација Завода за заштиту
споменика културе града Београда

Тираж: 1000 примерака

Штампа: Штампарија „Раковић“, Београд

Београд 2008.

Издање је омогућио Град Београд,
Градска управа, Секретаријат за привреду

Београд

www.beograd.rs

Секретаријат за привреду

Завод за заштиту споменика културе
града Београда

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
72(497.111)(083.82)
ISBN 978-86-81157-29-9
COBISS.SR-ID 154678796